Čimbenici ženskog seksualnog oslobođenja - primjer Republike Hrvatske

Šimundić, Barbara

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:008945

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

BARBARA ŠIMUNDIĆ

ČIMBENICI ŽENSKOG SEKSUALNOG OSLOBOĐENJA:

Na primjeru Republike Hrvatske

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

BARBARA ŠIMUNDIĆ

ČIMBENICI ŽENSKOG SEKSUALNOG OSLOBOĐENJA:

Na primjeru Republike Hrvatske

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Ivan Markešić

Zagreb, 2019.

Sadržaj

1. Uvod 3

2. Moderna seksualnost 5

3. (R)Evolucija seksualnosti: čimbenici oslobođenja seksualnosti 8

4. Feministička misao u Hrvatskoj 12

5. Zaključak 17

6. Popis korištenih izvora: 18

7. Dodatna literatura: 21

1. Uvod

Tko sam ja? Koje su moje želje? Gdje pripadam? U današnje vrijeme, ta egzistencijalna pitanja postaju sve prisutnija i važnija u životima ljudi. Živimo u post-tradicionalnom vremenu koje nas je oslobodilo normi, običaja i očekivanja tradicionalnog društva, no istovremeno nam nije pružilo *nova pravila igre*. Zato ne čudi da se čovjek okreće samom sebi i svojim potrebama.

Spoznaja samog sebe, nužno nalaže i pitanje intimnosti? Kako pojedinac shvaća ljubav? Što očekuje od romantične veze? Kako doživljava svoju seksualnost? Mediji nas svakodnevno obasipaju savjetima za uspjeh veze, za bolji seksualni život. Seksualnost se više ne doživljava kao čisto reproduktivno sredstvo. Ženska seksualnost je u tradicionalnom vremenu pripadala njezinom suprugu i postojala je samo za ispunjavanje njegovih želja. Zahvaljujući nizu čimbenika, danas se u društvu priznaje postojanje ženske seksualnosti, odvojene od muškaraca. Neki od tih čimbenika su pokreti za ostvarivanje ženskih prava, *Seksualna revolucija* 1960-ih godina, izum oralnih kontracepcijskih sredstava, sekularizacija društava, feministički pokreti, pojava erotike u filmu i na televiziji, i mnogi drugi. Koji su se od tih čimbenika pojavili i djelovali na shvaćanje ženske seksualnosti na području današnje Republike Hrvatske je jedno od pitanja na koja nastojim odgovoriti u ovom završnom radu.

Cilj ovog rada je prikazati kako se kod žena shvaćanje vlastite seksualnosti promijenilo. Točnije, koji su čimbenici utjecali na žensko seksualno oslobođenje. Odgovoriti na pitanje jesu li čimbenici koji su doveli do ženskog seksualnog oslobođenja u svijetu imali isti utjecaj i u Hrvatskoj. Dok su se svjetski stavovi prema ženskoj spolnosti mijenjali jesu li uspijevali doprijeti do hrvatskog uma?

Temom seksualnog oslobođenja bavim se kroz analizu radova povjesničara, feminističkih spisatelja, i sociologa, koji su analizirali *Seksualnu revoluciju*. Na temelju Foucaultove općenite definicije seksualnosti s posebnim osvrtom na rad sociologa Anthonyja Giddensa po pitanju definiranja nove, moderne seksualnosti, te kako se ona razlikuje od seksualnosti kroz povijest. Postavlja se pitanje od kada se ženska seksualnost priznaje u društvu? Uz to, od kada je ona odvojena od muškog seksualnog užitka? U radu su predstavljena neka sociološka istraživanja i zaključci koji se tiču ljudske seksualnosti općenito, ali s naglaskom na žensku populaciju[1]. Čimbenici koji su utjecali na žensko seksualno oslobođenje su, prvenstveno, izum kontracepcijske pilule, zatim društveno-kulturne prilike kao što su ratno vrijeme. Nadalje, posredno, porast popularnosti medija u društvu, slijedom toga početak prikazivanja grafičkih seksualnih scena, te normalizacija takve tematike u filmskoj industriji. Osim toga, sekularizacija društava znatno je doprinijela promjeni javnog mnijenja o seksualnosti i o tome što je moralno, a što nemoralno.

U prvom odjeljku ću se baviti Giddensonovim konceptom moderne seksualnosti. U drugom odjeljku ću navesti čimbenike koji su doveli do ženskog seksualnog oslobođenja. U posljednjem odjeljku ću prikazati stanje feminističke misli u Hrvatskoj 50-ih godina prošlog stoljeća te predočiti tijek ženske seksualne revolucije u hrvatskom društvu.

[1] pronaći istraživanja s tematikom ženske seksualnosti koja datiraju još od 1950-ih godina gotovo je nemoguće. Istraživanja koja su se pak bavila seksualnošću nisu se bavila tematikom relevantnom za temu „Čimbenici ženskog seksualnog oslobođenja“; onima koji su provodili istraživanja pitanje ženske seksualnosti nije bilo relevantno pitanje. Upravo iz nedostatka prisutnosti žena u istraživanjima seksualnosti, ovaj rad stavlja naglasak na žensku populaciju i njihovu „stranu“ *Seksualne Revolucije*. Alfred C. Kinseyjev rad „Sexual Behavior in the Human Female“ objavljen 1953., jedan je od prvih istraživanja ženskog seksualnog ponašanja, no ne sadrži komparativnu studiju ponašanja prije i poslije pojave nekih od čimbenika seksualnog oslobođenja.

2. Moderna seksualnost

Tradicionalna društva funkcionirala su po pravilima, običajima i tradiciji. Od pojedinca se očekivalo da se ponaša u skladu s očekivanjima društva. Točno se znalo kako se treba ponašati i kako treba izgledati život pojedinca (Levy, 2011). Od muškaraca se očekivalo da obavljaju teške fizičke poslove, zarađuju za svoj i za život svojih obitelji. Dječak od svega nekoliko godina znao je da treba u određenoj dobi pronaći prikladnu djevojku i s njom osnovati obitelj. Djevojke su znale da ih čeka odgajanje djece, održavanje kućanstva i služenje suprugu. Isto tako, znale su da jedini način da sebi osiguraju takvu „idiličnu" budućnost jest da ni ne pomišljaju prakticirati svoju seksualnost do braka (Levy, 2011). Moderna društva su se donekle udaljila od takvih stajališta (Vuković, 2016). Žene više ne obvezuje tradicija i običaji, i stoga su svjesne da osim takve budućnosti kakva je stvarnost života njihovih majki, postoje druge opcije. Od žena se danas više ne očekuje da ostaju kod kuće i odgajaju djecu. Današnja žena se može odlučiti na rad na svojoj karijeri, a ne osnivanje obitelji. Ili pak, ima mogućnost ostvariti karijeru *uz* obitelj. I to bez prevelike osude društva zbog takve odluke[2].

Promjene u životima žena nekada i danas su neporecive. Nekada žena nije mogla biti vlasnik nikakve vrste robe ili posjeda (Emsley, Hitchcock, Shoemaker, 2019). Reći da nije imala ništa svoje, osim sebe same, bila bi laž. Sve ženino, pa i postojanje, pripadalo je njezinom ocu, a udajom za nekog muškarca, vlasništvo dobiva njezin suprug. Uslijed toga, riječi o ženskoj seksualnosti nije bilo (2019). Ženina seksualnost

[2] Tamara Vuković provela je 2016. godine istraživanje na populaciji studenata Sveučilišta u Zadru. Cilj istraživanja je bio ispitati stavove stavove studenata Sveučilišta u Zadru prema dvostrukoj ulozi žena u obitelji u Hrvatskoj, tj. prema položaju žene na tržištu rada i njezinim obiteljskim obvezama, odnosno njihovu procjenu efikasnosti mjera koje bi ženama mogle pomoći u usklađivanju poslovnih i obiteljskih uloga te poboljšati njihov položaj u društvu. Istraživanje je pokazalo kako ispitanici ukupno pokazuju umjereno egalitaran stav prema položaju žene na tržištu rada i usklađivanju obiteljskoga i profesionalnoga života, a s obzirom da se radi o studentima, odnosno o mladim ljudima (19-25 god), zaključila je kako mlađe generacije imaju liberalnije stavove prema ovom problemu (Vuković, 2016).

pripadala je njezinom suprugu i nikom drugom: „1644. godine, mlada žena, Mary Latham, obješena je nakon što je osuđena na smrt zbog preljuba.“ (prema McDowell, 2012). To je samo jedan od nebrojeno mnogo slučajeva kroz povijest, kada bi se žene kažnjavalo smrću zbog preljuba. Dok s druge strane, od muškaraca preljub nije bio ništa neočekivano. Danas je kažnjavanje smrću zbog preljuba u zapadnim zemljama nezamislivo (Emsley, Hitchcock, Shoemaker, 2019). Žene danas imaju veću slobodu prakticirati svoju seksualnost, nego ikada prije. Današnja seksualnost žene nije samo sredstvo za reprodukciju i sredstvo zadovoljenja potreba ženinog supružnika. Ženina seksualnost konačno pripada njoj samoj (Giddens, 1992). Danas se žena može upuštati u seksualne odnose izvan bračne zajednice. Također, ne odgovara nikome o svojoj odluci s kime će stupati u te odnose. Žena ima mogućnost slobodno razgovarati o seksualnim aktivnostima bez straha od kazne (First-wave feminism, 2017). S obzirom na takav preokret u odnosu na prošlost, bilo je potrebno proučiti kakva je to točno moderna seksualnost.

Britanski sociolog, Anthony Giddens, posvetio se temi seksualnosti u djelu *Transformacija Intimnosti: Seksualnost, ljubav i eroticizam u modernim društvima*. Modernu seksualnost opisuje pojmom plastične seksualnosti. Prema Giddensu (1992: 2), plastična seksualnost je decentrirana seksualnost, oslobođena od potrebe za reprodukcijom. Takva seksualnost postoji radi same sebe, nema za cilj rađanje djece. Postoji zbog zadovoljenja ljudskih potreba. Svoje podrijetlo vuče iz potrebe da se ograniči brojnost članova obitelji, ali se dalje razvija kao rezultat moderne kontracepcije. Plastična seksualnost posljedica je Seksualne revolucije, o kojoj ću više reći u idućem poglavlju. Do tada, seksualni užitak je za ženu bio neodvojiv od straha, tvrdi Giddens (1992). Straha od neželjenih trudnoća, straha od moguće smrti pri porodu

zbog tadašnjih loših medicinskih uvjeta, i straha od spolno prenosivih bolesti. Uz plastičnu seksualnost, nužno se veže takozvana „čista“ veza. Taj naziv opisuje zajednicu dvoje ljudi koji ostvaruju vezu zbog same veze. Zbog zadovoljstva koje svatko od njih može sebi ostvariti ako uđe u taj odnos.

Kroz povijest, dogovoreni brakovi su bili potpuno društveno prihvatljivi (Foucault, 2013). Brak je bio obaveza, posebice za ženu. Ona je s izgovorenim „uzimam“, preuzela i mnoštvo odgovornosti i ograničenja. Ono što su samo sto godina ranije započele sufražetkinje pokrenulo je nezaustavljivu lavinu težnji za boljim položajem žene u društvu (First-wave feminism, 2017). Teško je odrediti koja žena bi trebala nositi titulu prve koja se zalagala za ženska prava i jednakost s muškarcima (2017). Simone de Beauvoir (2016), autorica knjige *Drugi spol,* tvrdi da se Christine de Pizan treba pripisati uloga prve rane feministice. Stvarala je u tradicionalnom srednjovjekovnom društvu u kojem žena nema nikakva prava, i praktički se ne smatra čovjekom. A usudila se u svojoj poeziji ukazati da možda žena ipak jest važan dio društva?

Od literarnih djela koja su postavila temelje shvaćanja žene kao čovjeka, a ne objekta, do javnih protesta za pravo glasa. Danas žene, po prvi put u povijesti, traže jednakost (First-wave feminism, 2017). Ekonomsku, socijalnu, pravnu, ali i jednakost na dubljoj razini. Emocionalnu, seksualnu te intimnu jednakost s muškarcima. Prema tome, današnja žena je svjesnija da zaslužuje tu jednakost. Ona neće pristati na vezu u kojoj je inferiorna, i zato traga za „čistom“ vezom. Vezom jednakih. U istraživanju psihologice Sharon Thompson (prema: Giddens, 1992: 49–52) o vrijednostima i seksualnom ponašanju američkih tinejdžera 1980-ih godina, zapaženo je slijedeće. Dječaci rijetko povezuju seksualne odnose s ljubavlju, dok je za djevojke on sredstvo za

pronalazak „onog pravog“. Točnije, prvi odnos s nekom osobom je zapravo test hoće li se u budućnosti to razviti u ljubav, odnosno u romantičnu vezu. Očit je preokret, od tradicionalnih društava, u kojima je brak, barem što se žene tiče, bio pretpostavka za konzumiranje seksualnosti. Od žena se očekivalo da nemaju nikakvih seksualnih partnera do braka, i u bračnoj zajednici njihova seksualnost pripada suprugu (Giddens, 1992). Istraživanja pokazuju da je trend sklapanja brakova diljem svijeta u opadanju. Vodeći se istraživanjem Sharon Thompson, to bi se moglo objasniti činjenicom da djevojke gotovo i ne razmišljaju o braku kao cilju svojih ljubavnih veza. Za pojam braka vežu previše negativnih osjećaja. Smatraju da to nikako nije nešto čemu trebaju težiti (Giddens, 1992).

Prema državnom zavodu za statistiku (2014), broj sklopljenih brakova u Hrvatskoj 2013. godine u odnosu na prvi popis 1979. pokazuje pad s 34 041 na 19 169. Usprkos tome, institucija braka neće izumrijeti. Mladi, i žene i muškarci, se i dalje nadaju braku, ali ne u trenutnom obliku. Potrebno je izmijeniti način funkcioniranja braka, i približiti ga konceptu čiste veze, tvrdi Thompson (prema Giddens: 1992).

3. (R)Evolucija seksualnosti: čimbenici oslobođenja seksualnosti

Sredinom prošlog stoljeća, Alfred C.Kinsey objavio je dva istraživanja modernog seksualnog ponašanja (Levy, 2011). U to vrijeme, javnost je smatrala bilo kakve rasprave o seksualnosti kao sastavnim dijelom čovjeka, neosnovane i nemoralne. Kinsey se bavio kontroverznim temama kao što su homoseksualnost te seksualnost maloljetnika. Kinseyjeve znanstvene pretpostavke, zaključci i prvenstveno metode rada, potaknule su oštru kritiku i reakcije javnosti te otvorene rasprave o seksualnosti (2011). Razdoblje koje je uslijedilo je vrijeme takozvanog Seksualnog oslobođenja, poznatog

kao i Seksualna Revolucija, prema nazivu kojeg je prvi upotrijebio austrijski psihijatar Wilhelm Reich (Levy, 2011). Seksualnu revoluciju je obilježilo opće povećanje tolerancije prema seksualnim odnosima izvan tradicionalnih heteroseksualnih i monogamnih zajednica. Počinje se normalizirati upotreba kontracepcije čime se smanjuje postotak neželjenih trudnoća i spolno prenosivih bolesti. Medicinski i tehnološki napredak po pitanju kontracepcijskih sredstava dostigao je svoj vrhunac 1960-e godine u SAD-u, kada je odobrena kontracepcijska pilula (Nikolchev, 2010). Za žene diljem svijeta je to značilo mogućnost izbora i brizi za vlastito reproduktivno zdravlje. U skladu s time, seksualni odnosi više nemaju reprodukciju kao primarnu svrhu, te predbračni odnosi postaju normalna pojava. Opće društveno očekivanje da žene nemaju seksualnih partnera prije braka, počelo se smanjivati (Levy, 2011). Iako, prema istraživanjima Lillian Rubin, dvostruki standardi i dalje postoje:

> Razgovarala je s nekim dječacima.[…] govorili su s divljenjem o muškim prijateljima koji su *išli* s puno djevojaka, a istovremeno osuđivali djevojke koje su činile isto. […] I dalje su htjeli čednost […] Nekolicina djevojaka koje je Rubin intervjuirala, po pitanju braka, smatralo je neophodnim lagati budućim supružnicima o opsegu svojih ranijih seksualnih iskustava.
>
> (prema Giddens, 1992)

Lillian Rubin proučavala je seksualne povijesti heteroseksualnih ispitanika u dobi od osamnaest do četrdeset osam godina (Giddens, 1992). Otkrivala je velike razlike između starijih generacija i mlađih. Mlađe generacije djevojaka osjećale su da imaju pravo uživati u svojoj seksualnosti i van bračne zajednice i to u dobi za koju one osobno smatraju da je prikladna, jednako kao i dječaci. Starije generacije su na takvo ponašanje gledale sa zaprepaštenjem. Na žensko se djevičanstvo, i među muškarcima i među ženama starije generacije, gledalo kao nužno (1992). Za njih su se žene,prema konceptu djevičanstva, dijelile na „dobre“ ili „loše“. Takvo društveno kategoriziranje

žena nije se previše izmijenilo do danas, usprkos relativnom oslobođenju ženske seksualnosti. Muškarci tvrde da ga podupiru, no istovremeno kažu da su današnje žene „izgubile kapacitet za ljubaznost“ (Giddens, 1992).

Kontracepcija je jedan od glavnih čimbenika u *Seksualnoj revoluciji,* no neki autori smatraju da je ona bila samo posljednji sastojak u društvu koje je već prije započelo revoluciju (Koehl, 2010). Stuart Koehl, vojni povjesničar i spisatelj, jedan je od pobornika te teorije:

> Mnogo ponašanja koja se smatraju rezultatom pilule, su već bila uobičajena, iako prikrivena, odlika američkog života kada je pilula postala dostupna. Pilula je dodala ulje tinjajućoj vatri; nije pokrenula plamen, ali je zasigurno ubrzala i osigurala njezino širenje.
>
> (Koehl, 2010)

Revolucija se odvijala nedugo nakon završetka Drugog svjetskog rata (Koehl, 2010). Ljudi su živjeli vjerujući kako je sve, pa i sam život, prolazno. Granica između onog što je društveno prihvatljivo i moralno, je bila zamagljena. Muškarci su u ratu bili slobodni upuštati se u odnose s ženama, bez ikakve potrebe za opravdavanjem svojim suprugama. Kod kuće su se žene onih koji su služili vojni rok, također upuštale u afere s vojnicima koji su služili u njihovom mjestu. Moral je očito bio poljuljan (Koehl, 2010).

Kasnih 1940-ih godina, žene su u Sjedinjenim Američkim Državama tvorile samo 29% nacionalne radne snage (Cohen, 2012). U narednih dvadeset godina, žene su se sve više odlučivale na zapošljavanje, a ne brak. Što su se kasnije udavale, veća je bila vjerojatnost da će stupati u izvanbračne seksualne odnose. Posebice, jer su uz izum kontracepcijske pilule bile sigurnije nego ikada od neželjenih trudnoća.

Faramerz Dabhoiwala, autor knjige *Porijeklo seksa* (prema McDowell, 2012), pronalazi još veći utjecaj pri promjeni stava prema seksualnosti nekada i danas. I to u

Prosvjetiteljstvu. Naime, prosvjetiteljstvo je obilježeno idejama o prirodi, slobodi i razumu, i zato ne iznenađuje da su takve ideje obuhvatile i jedan od temeljnih ljudskih sastavnica- seksualnost. *Akt o vjerskoj toleranciji među kršćanskim vjerama*, donesen je 1689.godine u Velikoj Britaniji (McDowell, 2012). Osnovni cilj je bio povećati vjersku toleranciju među narodima. No, akt je rezultirao i istovremenim povećanjem seksualne tolerancije u društvu. Dabhoiwala nadodaje da su prosvjetiteljski principi- privatnost, jednakost i sloboda- barem što se tiče područja Velike Britanije uvelike pridonijeli novom promišljanju o seksualnosti u društvu. Taj period Dabhoiwala naziva prvom seksualnom revolucijom, odnosno temelj za revoluciju koja će uslijediti dva stoljeća kasnije (McDowell, 2012).

U prosvjetiteljstvu Bog više nema tako važnu ulogu u životima pojedinaca kao što je imao prije (Barry, 2013). Prosvjetiteljstvo se okreće razumu i čovjeku. Stoga čovjek postaje onaj koji određuje svoj život, a ne božji zakoni. Poznato je da Bog odnosno Crkva na seksualnost ne gledaju blagonaklono. Seksualnost je u vjerskim krugovima kontrolirana i ima samo jednu svrhu. A to je reprodukcija. Crkva je na seksualne odnose izvan bračne zajednice oštro reagirala, a s obzirom da je do 18.-og stoljeća Crkva bila usko povezana s državom, to je značilo i oštru reakciju države na takvo ponašanje (2013). Sekularizacijom modernih društava, Crkvena moć se odvaja od države, i posljedično stavovi Crkve više ne utječu na državno zakonodavstvo. Kako se smanjuje utjecaj Crkve u društvu, i utjecaj vjere općenito, tako kršenje nekih vjerski reguliranih ponašanja, ne znači kaznene posljedice za pojedinca (Barry, 2013). Ljudi su slobodniji uživati u svojoj seksualnosti.

Do 60-ih godina prošlog stoljeća gotovo svako kućanstvo imalo je televizor (Allen, Thompson, 2019). Odlasci u kino i gledanje televizije bili su osnovni izvori

zabave za mlade. Televizijske i filmske kompanije tada su započele s emitiranjem i stvaranjem filmova koji su prikazivali grafičke scene erotike (Marklund, 2009). Do tada je takva tematika bila izrazito tabuizirana u društvu i medijskoj stvarnosti. Stoga, neki od katalizatora *Seksualne revolucije* su dakako masovni mediji. Prvi filmovi seksualne tematike nastali su u Švedskoj. Neki od švedskih režisera su u Sjedinjenim Američkim Državama, zbog „narušavanja standarda pristojnosti svojim filmovima, bili sudski progonjeni (Marklund, 2009). Dok se dio javnosti zgražao sa smjerom kretanja filmske industrije, drugi su počeli otvorenije raspravljati o seksualnosti i postali tolerantniji.

Ženski pokret, u vrijeme *Seksualne revolucije,* postao je jedan od glavnih pokretača (Sexual revolution, 2018). Od prvog vala feminizma do perioda *Seksualne revolucije*, povećao se postotak pismenih žena, te se feministički pokret proširio među ženama svih dobnih skupina i klasne pripadnosti, zahvaljujući djelima poput *Feminine Mystique*. Betty Friedan (2018) je na godišnjici diplomiranja provela istraživanje, ispitujući svoje bivše kolegice. Došla je do spoznaje da su sve kućanice nezadovoljne svojim životima. Nakon toga, proširila je svoje istraživanje, i analizirala psihologiju medija i marketinga (2018). Svoje pronalaske objavila je u knjizi, koja je sredinom 60-ih godina postala najprodavanija knjiga. *Feminine Mystique* promijenila je stavove o ženskoj seksualnosti. Žene su postale svjesne da ne moraju ispunjavati ulogu majke i kućanice, te da imaju pravo uživati u svojoj seksualnosti (Sexual revolution, 2018).

4. Feministička misao u Hrvatskoj

Posljednje poglavlje bavi se razvojem feminističke misli u Hrvatskoj. Kako bismo uopće mogli analizirati čimbenike ženskog seksualnog oslobođenja potrebno je pratiti

razvoj ženskih pokreta u Hrvatskoj. Feminizam se na području Hrvatske [3]pojavio puno prije šezdesetih godina 20.-og stoljeća. Još su se od početka 20.-og stoljeća žene borile za svoja prava. 1913. godine izborile su se za ukidanje zakona o celibatu hrvatskih učiteljica koji je bio na snazi od 1888. godine (prema Šilović-Karić, 2004:185):

> ...celibat hrvatskih pučkih učiteljica [je] iz principijelnih i praktičnih razloga jedna nepotrebna, pače nepravedna i štetna uredba. [...] I mi ćemo [...] sve svoje sile složiti u zajednički rad, kojem će biti ciljem novi jedan zakon [...] koji će pravednije biti primijenjen na individualna i građanska prava [...] - hrvatskih učiteljica.

Međutim, prema Đurđi Knežević (2004:247) tek od šezdesetih godina termin feminizam „ulazi u širu upotrebu i biva isto tako prihvaćen kao oznaka za različite vidove izražavanja ženskih problema“ (Knežević, 2004: 247). Stoga, početak razvoja feminizma se u Hrvatskoj odvija u isto vrijeme kada i prva *Seksualna revolucija* u ostatku svijeta. Prema tome, feministička misao u Hrvatskoj popraćena je u razdoblju od razdoblju od 1960-ih godina do početka 21.-og stoljeća.

Knežević u *Kraj ili novi početak? Feminizam od šezdesetih do danas u Jugoslaviji/Hrvatskoj* (2004) iznosi kronologiju feminističke misli u Hrvatskoj od razdoblja kada se feminizam po prvi put koristi u javnoj sferi.

Feminizam se u Hrvatskoj može podijeliti na tri faze. Prva faza feminizma trajala je od kraja šezdesetih i početka sedamdesetih godina do kraja osamdesetih. Tijekom osamdesetih traje druga faza feminizma, na koju se početkom devedesetih do kraja desetljeća nastavlja treća faza (Knežević, 2004).

Kraj šezdesetih karakterizira dualizam jugoslavenskog društva. Ono je negdje između socijalističkog te kapitalističkog društvenog sistema. Dualizam omogućava svojevrsnu liberalniju klimu u jugoslavenskom društvu (Knežević, 2004). Iznijeti nove

[3] U razdoblju od 1960-ih godina do početka 21.-og stoljeća, Hrvatska je pripadala Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ); obuhvaćala je Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Crnu Goru, Kosovo i Sjevernu Makedoniju, a postojala je od 1943. do 1992. godine (Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, 2007). Primjerice, neovisno jesu li feminističke skupine sa sjedištem u Beogradu ili pak sjedištem u Zagrebu, obje skupine imale bi podjednak utjecaj na žene u Hrvatskoj zbog uređenosti države SFRJ. Iz tih razloga su u radu korišteni nazivi Hrvatska te Jugoslavija ili SFRJ.

društveno-političke ideje je u to vrijeme bilo lakše jer one nisu nailazile na trenutno zatomljivanje od strane totalitarnih institucija. Takva klima pogoduje prvim feministkinjama. One su se pojavile u Zagrebu, na Filozofskom fakultetu i u Sociološkom društvu Hrvatske (2004). Djelovale su u neformalnim druženjima, no i na javnim tribinama i predavanjima. *Žena i društvo* prva je formalno registrirana feministička grupa okupljena oko Lydije Sklevicky i Rade Iveković. Registrirana je 1977.godine kao sekcija Sociološkog društva Hrvatske. *Žene i društvo* organizirale su razne tribine na kojima se po prvi put u Jugoslaviji progovaralo o ženskim pitanjima. Sestrinske skupine formirale su se u Beogradu te Ljubljani (Knežević, 2004).

1976. godine u Portorožu u Sloveniji održano je savjetovanje pod nazivom „Društveni položaj žene i razvoj porodice u socijalističkom samoupravnom društvu“ (Knežević, 2004). Koliki su utjecaj imale feminističke skupine na području Jugoslavije govori činjenica da je savjetovanje u Portorožu organizirao Centar za idejno-teorijski rad Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske i Marksističkog centra pri Centralnom komitetu SK Slovenije, a na poticaj republičkih odbora Hrvatske i Slovenije. Iz toga možemo zaključiti da je feminizam pronašao put do vladajućih redova Jugoslavije (Knežević, 2004).

1977. godine održava se međunarodni skup na Bledu pod nazivom „Žene i razvoj“. Skup je još jednom organizirao državni vrh (Knežević, 2004). Važnost ovog skupa i prisutnost istoga u javnoj i političkoj sferi pokazuju činjenice da je na skup poslano pozdravno pismo Josipa Broza Tita te da su na skupu sudjelovala najuglednija imena ženske političke scene nesvrstanog svijeta i Ujedinjenih Naroda (2004).

1978. godine održan je najznačajniji skup za prvu fazu feminizma u Jugoslaviji. Međunarodni skup pod nazivom „Drug-ca Žena. Žensko pitanje- Novi pristup?“ plijenio je, kako medijsku pažnju, tako i pažnju Zapada. Ovime je feminizam Hrvatske/Jugoslavije dobio svoje mjesto u feminističkoj globalnoj sferi (Knežević, 2004). Spomenuti međunarodni skup jedan je od prvih prekretnica za razvoj feminizma na području Jugoslavije (Mlađenović, 2019).

Skupovi i savjetovanja održana na prostorima Jugoslavije doprinijeli su otvorenijem diskursu o ženskim pitanjima. Stoga, ih možemo kategorizirati kao

čimbenik u postizanju ravnopravnosti žena i muškaraca, a slijedom toga i čimbenik seksualnog oslobođenja žena[4].

Prema Mirjani Adamović, socijalističke zemlje u razvitku feminizma imaju posebnosti za razliku od ostalih zemalja svijeta. Feminizam u Jugoslaviji širio se iz političkog vrha Jugoslavije (prema Đurkan, 2015):

> Već se u samim političkim vrhovima pozivalo na ideju ravnopravnosti, pa samim time i potpune jednakosti žena i muškaraca. Društvena moć žena pretpostavljala se time sama po sebi, žene su prikazivane kao ravnopravne s muškarcima te je takva slika u velikoj mjeri bila ideologizirana. Žene su u svijetu, već tijekom Drugog svjetskog rata, tražile kulturno i političko osamostaljivanje koje zaslužuju. Također, zahtijevale su promjenu odnosa u obitelji – propagirale su se egalitarne vrijednosti i žene su željele imati jednaku ulogu u porodici kao i muškarci. Ipak, „tradicijske su vrijednosti ostale temelj odnosa prema ženama, posebice ako se prati njihovo sudjelovanje u javnom, političkom životu.[5]

Ravnopravnost muškaraca i žena zakonski je zajamčena prvim Ustavom Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1945.godine (Đurkan, 2015):

> Žene su ravnopravni građani s muškarcima u svim područjima državnog, privrednog i društveno-političkog života. Za jednak rad žene imaju pravo na jednaku plaću kao i muškarci i uživaju posebnu zaštitu u radnom odnosu. Država štiti interese majke i djeteta, naročito osnivanjem rodilišta, dječjih domova i obdaništa te pravom majke na plaćeni dopust prije i poslije porođaja.

Kontracepcijska pilula se na jugoslavenskom tržištu pojavljuje 1965. godine, svega četiri godine nakon pojave na europskom tržištu (50 godina nakon pilule koja je promijenila svijet, 2010). Kao sam već ustanovila u trećem poglavlju ovog rada, kontracepcijska pilula jedan je od značajnijih čimbenika ženskog seksualnog oslobođenja u svijetu. S jedne strane, Rada Borić smatra da je kontracepcijska pilula nije bila čimbenik ženskog seksualnog oslobođenja u Hrvatskoj tj. u Jugoslaviji: „Koliko god se činilo da je pilula imala emancipatorsku ulogu, sva je odgovornost za neželjenu trudnoću prebačena na žene“ (2010). S druge strane, Aleksandar Štulhofer

[4] Literatura i istraživanja s tematikom „Seksualnost žena u Jugoslaviji“ ili „Seksualnost žena u Hrvatskoj“ gotovo da ne postoji. Jedino prateći razvoj feminističke misli prema djelima autorica koje su i same sudjelovale u razvoju feminizma u Hrvatskoj moguće je pretpostaviti kako je napredovalo žensko seksualno oslobođenje na području Hrvatske u razdoblju u kojem su diljem svijeta djelovali već spomenuti čimbenici ženskog seksualnog oslobođenja: izum kontracepcijske pilule, ratno vrijeme, porast popularnosti medija, početak prikazivanja grafičkih seksualnih scena, normalizacija seksualne tematike u filmskoj industriji, sekularizacija društva, i sl.

[5] Đurđa Knežević, feministica koja je djelovala 1960-ih, često naglašava da je specifičnost SFRJ u tome što promjene nisu dolazile odozdo; žene nisu izlazile na ulice i borile se za svoja prava, već su žene na vladajućim političkim pozicijama u SFRJ djelovale u skladu s feminističkim načelima i zahtijevale da se o ženskim pitanjima raspravlja javno (Knežević, 2004 / Pulig, 2011).

smatra da je kontracepcijska pilula dovela do nestajanja razlika između spolova, omogućila je: „demokratizaciju požude [...] pravo žene na užitak“, što je rezultiralo u: „golemim promjenama u seksualnoj kulturi [...] koja se razvila zahvaljujući nizu promjena vezanih uz dostupnost hormonalne kontracepcije“ (50 godina nakon pilule koja je promijenila svijet, 2010).

Jugoslavija nije zaostajala za svijetom po pitanju snimanja filmova kontroverznog sadržaja.[6] Sedamdesetih godina prošlog stoljeća u Jugoslaviji nastaje takozvani *crni val*. *Crni val* je bio novi pokret u jugoslavenskoj kulturi i umjetničkoj sceni koji je najprimjetniji u jugoslavenskim filmovima 1970-ih (Dunatov, 2016). Jurica Pavičić tvrdi da je za redatelje *crnog vala* seks bio osnovni motiv jugoslavenskih filmova: „prikazivan kao brutalan, *skaredan* i odbojan, kao dio razularene balkanske muškosti ljudi kojima su nasilje i iracionalnost ugrađeni u mentalitet“ (Mitrović, 2017). Povjesničar filma Danijel Rafaelić smatra da je cilj filmske erotike[7] bio političko oslobođenje, umjetnost koja je preispitivala režim (2017). Filmovi koji su sadržavali erotske elemente mogli su se gledati u svakom kućanstvu s televizorom. Iako je prvotni cilj možda bilo političko oslobođenje, nenamjerna posljedica je bila otvaranje tabu teme seksa u javnom diskursu jugoslavenskog društva. Iako su takvi filmovi često sadržavali nasilje nad ženama, diskriminaciju žena i tome slično. Time direktno nisu doprinijeli ženskom seksualnom oslobođenju, već dapače normalizaciji nasilnog ophođenja prema ženama. Indirektno, otvaraju se mogućnosti stvaranje filmova koji neće sadržavati seksualno nasilje, no koji će ipak progovarati o seksualnim temama. Iako se te mogućnosti neće iskoristiti sve do devedesetih godina 20.-og stoljeća (Mitrović, 2017).

Lepa Mlađenović smatra da je najznačajniji čimbenik u razvoju feminizma u Jugoslaviji bio osnivanje *SOS telefona za žene i decu žrtve nasilja* (Mlađenović, 2019). Prvi SOS telefon osnovan je u Zagrebu 1988. godine te u Beogradu 1990. godine.

[6] vidi poglavlje 3, paragraf 8 (str. 12)

[7] iako se ne radi o pornografskim filmovima, filmovi *crnog vala* su za tadašnje standarde sadržavali toliko grafičke scene seksualnih odnosa likova, da bi ih mogli kategorizirati kao „pornografske“. Primjerice, film Miloša Radivojevića, *Una*, u kojem glavne uloge imaju Rade Šerbedžija i Sonja Savić, naziva se „prvim soft *pornićem* Jugoslavije“ zbog eksplicitnih scena. Snježana Delalić provela je istraživanje 1990-ih godina na temu „Kulturološki kontekst spolne determiniranosti pristupa pornografiji“ u kojem je zaključila da je pornografija sa svojim reduciranim prikazom ženske spolnosti rabljena kao podloga za autoerotičnost, što može uvjetovati negativan stav kod osoba ženskog spola. S druge strane, pornografija se može promatrati kroz „prizmu emancipacije ženske seksualnosti u još uvijek restriktivnom, kulturološkom kontekstu“ iz tih razloga pornografija (ili u ovom slučaju filmovi crnog vala) može pozitivno rezultirati ženskim seksualnim oslobođenjem (1999:797).

Osnivanjem SOS telefona htjelo se poraditi na smanjivanju nasilja nad djecom i ženama. Indirektno, SOS telefoni su omogućili ženama Jugoslavije *glas* (2019). Drugim riječima, o nasilju i problemima s kojima su se žene svakodnevno suočavale napokon se počelo razgovarati. Prvo anonimno preko telefona, a potom i u javnoj sferi.

Žene su do tada progovarale o ženskim pitanjima u tiskovinama. Od 1938. godine u Zagrebu je izlazio *Ženski svijet*. Beogradski *Žena danas* i slovenski *Naša žena* su listovi koji su u Jugoslaviji izlazili do sredine sedamdesetih godina. Tematika listova je bila od kulinarskih savjeta, do iskustava žena s neravnopravnošću, pa do uključivanja žena u društveno-politički život (Božinović, 2019).

5. Zaključak

Naposljetku, mnogi tvrde da živimo u razdoblju najveće seksualne slobode žena, nego ikada u povijesti. Kontracepcijska pilula, feministički pokreti, prosvjedi za prava žena i jednakost, uloga medija u širenju ideja jednakosti, odvajanje Crkve od države, i mnogi drugi posredni čimbenici, doveli su do oslobođenja ženske seksualnosti. Žene se više ne kažnjavaju zbog prakticiranja svoje seksualnosti. Isto tako, slobodne su govoriti o seksualnim odnosima i ne odgovaraju nikome za odabir svojih seksualnih partnera. No, s druge strane, dvostruki standardi su još uvijek prisutni. Čak i same žene, kategoriziraju druge ovisno o njihovom ponašanju, broju seksualnih partnera, spolu seksualnih partnera, te po tome koliko te žene razgovaraju o seksualnim aktivnostima. Uz to, gubitak djevičanstva žene prije stupanja u brak se više ne osuđuje u tolikoj mjeri kao prije. No, ipak među ženama postoji prešućeno pravilo da svojim partnerima zataje ili pak lažu o broju prijašnjih seksualnih partnera. Jesu li čimbenici koji su doveli do ženskog seksualnog oslobođenja u svijetu imali isti utjecaj i u Hrvatskoj? Iznenađujuća je činjenica da Hrvatska (u sklopu SFRJ) nije toliko zaostajala za svijetom.

Kontracepcijska pilula, filmovi erotske tematike, postavljanje ženskih pitanja na listu prioriteta u javnom diskursu,

Tema ovog završnog rada je iznimno važna posebno za Hrvatsku. Činjenica da se istraživanja na temu ženske seksualnosti hrvatskog društva mogu *na prste prebrojati*, bi trebala služiti kao poticaj. Ženska seksualnost ne bi trebala ostati tabuizirana. Također, ne bi se trebala izjednačavati s muškom seksualnošću. Bez obzira na sličnosti, ženska seksualnost treba biti odvojena tema u interdisciplinarnom istraživanju.

6. Popis korištenih izvora:

1. „50 godina nakon pilule koja je promijenila svijet“ (2010), Jutarnji.hr, Hanza media d.o.o. https://www.jutarnji.hr/vijesti/50-godina-pilule-koja-je-promijenila-svijet/3127355/
   (datum posjete: 30. svibnja 2019)

2. Allen, S., Thompson R. J., (2019) „Television in the United States“, Encyclopedia Britannica, inc., https://www.britannica.com/art/television-in-the-United-States
   (zadnja izmjena: 01. srpnja 2019)

3. Barry, R. (2013), „Faramerz Dabhoiwala; The Origins of Sex: A History of the First Sexual Revolution“, The American Historical Review, 118: 1249-1250

4. Beauvoir, de S. (2016) *Drugi spol*, Zagreb: Naklada Ljevak

5. Betty Friedan (2018) „The Feminine Mystique“, *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, The Wikimedia Foundation, Inc.
   https://en.wikipedia.org/wiki/The_Feminine_Mystique (zadnja izmjena: 30. studenog 2018)

6. Božinović, N. (2019) *Nekoliko osnovnih podataka o Ženskom pokretu u Jugoslaviji između dva rata,* Autonomni ženski centar,
   https://www.womenngo.org.rs/zenski-pokret/istorija-zenskog-pokreta/219-nekoliko-osnovnih-podataka-o-zenskom-pokretu-u-jugoslaviji-izmedu-dva-rata
   (datum posjete: 29. svibnja 2019)

7. Cohen, N., L. (2012) *How the Sexual Revolution changed America forever*, datum objave: 5. veljače 2012,
   http://www.alternet.org/story/153969/how_the_sexual_revolution_changed_america_forever

8. Cohn, D. (2013) *Love and Marriage*, Pew Research Center, datum objave: 13. veljače 2013, http://www.pewsocialtrends.org/2013/02/13/love-and-marriage/

9. „Christine de Pizan“ (2006.)*Wikipedia:The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://en.wikipedia.org/wiki/Christine_de_Pizan#List_of_works (zadnja izmjena: 3. svibnja 2017)

10. Delalić, S. (1999) „Kulturološki kontekst spolne determiniranosti pristupa pornografiji“, *Društvena istraživanja Zagreb*, 6 (50): 789–810 https://hrcak.srce.hr/file/31680 (datum posjete: 31.svibnja 2019)

11. Dunatov, D. (2016) *Filmski vremeplov: hrabri filmovi koje su zabranjivali na domaćem i nagrađivali na stranom terenu (jugoslavenski crni val)*, Ziher.hr – portal o kulturi i umjetnosti http://www.ziher.hr/filmski-vremeplov-jugoslavenski-crni-val/ (datum posjete: 30. svibnja 2019)

12. Đurkan, S. (2015*) Rodna ideologija u socijalističkoj Jugoslaviji 1970-ih: prikaz analize sadržaja reprezentativnih hrvatskih romana*, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

13. Emsley, C., Hitchcock, T., Shoemaker R., (2019) *Historical Background - Gender in the Proceedings*, Old Bailey Proceedings Online (www.oldbaileyonline.org, zadnja izmjena: 3. rujna 2019)

14. „First- wave feminism“ (2017) *Wikipedia:The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://en.wikipedia.org/wiki/First-wave_feminism(zadnja izmjena: 27.travnja 2018)

15. Foucault, M. (2013) *Povijest seksualnosti 2: Upotreba zadovoljstava*, Domino, Zagreb

16. Giddens, A. (2019) *Modernity and self-identity*, California State University San Marcos, https://biblio.csusm.edu/sites/default/files/reserves/giddens_modernity_and_self-identity_ocr.pdf (datum posjete: 15. svibnja 2019)

17. Giddens, A. (1992.) *The Transformation of Intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies,* Stanford University Press

18. Koehl, S. (2010) *Beyond the pill: Looking for the origins of the sexual revolution*, The Institute on Religion and Public Life (US), datum objave: 11. svibnja 2010, https://www.firstthings.com/web-exclusives/2010/05/beyond-the-pill-looking-for-the-origins-of-the-sexual-revolution

19. Knežević, Đ. (2004) „Kraj ili novi početak? – Feminizam od šezdesetih do danas u Jugoslaviji/Hrvatskoj, Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest“, ur: Feldman, Andrea, Ženska infoteka, Zagreb: 247–260

20. Levy, A. (2011) *Novelty Acts: The sexual revolutions before the sexual revolution*, The New Yorker, datum objave: 19. rujna 2011, http://www.newyorker.com/magazine/2011/09/19/novelty-acts

21. Marklund, C. (2009) "Hot Love and Cold People. Sexual Liberalism as Political Escapism in Radical Sweden", NORDEUROPAforum, 19 (1): 83–101, (zadnja izmjena: 17. prosinca 2012)

22. McDowell, L. (2012) *The origins of sex: A history of the first sexual revolution, by Faramerz Dabhoiwala*, The Independent, (datum posjete: 20. svibnja 2019)

23. Mitrović, M. (2017) *Seks u domaćem filmu: Uvijek balkanski brutalan*, Express.hr, Publitzer: media platform, https://www.express.hr/kultura/seks-u-domacem-filmu-uvijek-balkanski-brutalan-976 (datum posjete: 30. svibnja 2019)

24. Mlađenović, L. (2019) *Počeci feminizma, Ženski pokret u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani*, Autonomni ženski centar https://www.womenngo.org.rs/zenski-pokret/istorija-zenskog-pokreta/217-poceci-feminizma-zenski-pokret-u-beogradu-zagrebu-ljubljani (datum posjete: 29. svibnja 2019)

25. Nikolchev, A. (2010) *A brief history of the birth control pill*, The Corporation for Public Broadcasting, datum objave: 7. svibnja 2010, http://www.pbs.org/wnet/need-to-know/health/a-brief-history-of-the-birth-control-pill/480/

26. Pulig, S. (2011) *Potrebna je kritika civilne scene*, portalnovosti.com, datum objave: 08. siječnja 2011 http://arhiva.portalnovosti.com/2011/01/potrebna-je-kritika-civilne-scene/

27. „Razvedeni brakovi u 2013.“ (2014), statističko izvješće 1519, Državni zavod za statistiku, datum objave: 28. studenog 2014, http://www.dzs.hr/

28. „Sexual Revolution“ (2018), *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, The Wikimedia Foundation, Inc., https://en.wikipedia.org/wiki/Sexual_revolution (zadnja izmjena: 20.svibnja 2018)

29. „Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija“ (2007), *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://hr.wikipedia.org/wiki/Socijalisti%C4%8Dka_Federativna_Republika_Jugoslavija (zadnja izmjena: 24. svibnja 2019)

30. Zlatar, J. (2008.) „Anthony Giddens: Refleksivna projekcija osobnosti“ *Revija za sociologiju : časopis Sociološkog društva Hrvatske*, sv. 39 (3): 161–182

7. Dodatna literatura:

1. Sibley, M. (2011) „The Duality in Messages About Female Sexuality: 1950-1960“, Lehigh University, Lehigh Preserve: sv. 19(37): 70–77 https://preserve.lehigh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1023&context=cas-lehighreview-vol-19 (datum posjete: 30. svibnja 2019)

2. Vuković, T. (2016) *Dvostruka uloga žena u suvremenoj obitelji: stavovi studenata Sveučilišta u Zadru*, Sveučilište u Zadru, Odjel za pedagogiju https://hrcak.srce.hr/file/280226 (datum posjete: 01. ožujka 2019)